

Makale Geliş Tarihi | Received: 01.01.2022

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 25.04.2022

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

CİNSİYETÇİLİĞİN VE TÜRCÜLÜĞÜN KESİŞTİĞİ NOKTADA FEMİNİST BİR MEVZU OLARAK İNSAN DIŞI HAYVANLARIN YAŞAMA HAKKI

İtir GÜNEŞ*

Öz: Makale feminizmin genel olarak insan dışı hayvanların, özel olarak da tarımda kullanılan insan dışı hayvanların özgür ve özerk yaşama haklarını savunması gerektiğini savlamaktadır. Tarımda kullanılan insan dışı hayvanlardan elde edilen ürünlerin üretim süreçleri sadece onların bedenlerinin insanların arzuları uyarınca üretilip tüketilmelerini değil, ömürleri boyunca doğalarına aykırı şartlarda yaşayarak, sürekli eziyete maruz bırakılmalarını kapsamaktadır. Üstelik mevcut pratikler dışı insan dışı hayvanları, özellikle süt ve yumurta endüstrilerinde, biyolojik üreme yetilerinden faydalanmak adına ek eziyetlere maruz bırakmaktadır. Bu temel savı desteklemek için bell hooks ve Carol J. Adams gibi yazarların eserlerinden faydalanılarak dört argüman öne sürülmüştür. Cinsiyeti biyolojik parametrelerle tanımlamanın sorunlu olacağına dair bir eleştiri değerlendirilip, bu eleştiriye Wittgensteinci düşünceden yola çıkan bir yanıt önerilmiştir: Her ne kadar tarımda kullanılan insan dışı hayvanların cinsiyetini biyolojik parametrelerle tanımlıyor olsak da bu, biyolojinin genel olarak kadınlığı ve dişiliği tanımlamanın yeterli veya tek kriteri olduğu anlamına gelmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Adams, hooks, Wittgenstein, İnsan Dışı Hayvan, Feminizm

AT THE INTERSECTION OF SEXISM AND SPECIESISM: NONHUMAN ANIMALS' RIGHT TO LIVE AS A FEMINIST ISSUE

Abstract: This article argues that feminism has to defend the right to live freely and autonomously for nonhuman animals in general, and for farm animals in particular. Production processes of animal products involve not only serial production and consumption of the bodies of farm animals for the pleasure and profit of humans, but also infliction of constant pain throughout their lives that arises from being forced to live under adverse conditions. Moreover, present practices subject female nonhuman animals to extra torment to be able to profit from their

* Dr. Öğretim Üyesi | Asst. Prof. Dr.

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Yıldırım Beyazıt University, School of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Turkey

igunes@protonmail.com

Orcid Id: 0000-0003-2422-3498

Güneş, I. (2022). Cinsiyetçiliğin ve Türçülüğün Kesiştiği Noktada Feminist Bir Mevzu Olarak İnsan Dışı Hayvanların Yaşama Hakkı, *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 127-144.

biological reproductive power, especially in dairy and egg industries. Four arguments are proposed to support this main thesis by drawing from the works of writers such as bell hooks and Carol J. Adams. Also, a possible criticism that challenges the notion of defining sex by biological traits is discussed and a response inspired by Wittgensteinian thought is developed with the intention to demonstrate that although we define the sex of nonhuman animals according to their biological traits, this does not have to be the sole or sufficient criterion for defining femaleness in general.

Keywords: Adams, hooks, Wittgenstein, Nonhuman Animals, Feminism

1. Giriş

Bu makale, her tür cinsiyetçiliğe karşı durarak özellikle kadınların, çocukların ve LGBTQ+ bireylerin hak ve özgürlüklerini, toplumsal yaşamda adil varoluşlarını ve temsillerini savunan feminizmin, aynı zamanda genel olarak insan dışı hayvanların –ve bu makalenin konusu olduğu üzere–özelde de tarımda kullanılan insan dışı hayvanların özgürlüklerini, kendi doğalarına ve çıkarlarına uygun koşullarda yaşama haklarını savunması gerektiğini ileri sürmektedir. Günümüzde birçok feminist yaklaşım cinsiyetçilik başta olmak üzere (ataerkinin birer görüngüsü olan) her tür baskı ve şiddete karşı tavır alsa da, tarımda kullanılan hayvanlara yöneltilen sistematik şiddetin genelde gözden kaçtığı ve feminist çevrelerde yeterince dikkate alınmadığı söylenebilir.¹ Carol J. Adams (2013 & 2021) feminizm-vejetaryanlık bağlantısına işaret ederek, insan dışı hayvanların yaşama hakkını savunmanın feminizmin gereği olduğunu öne süren ilk yazar olmakla birlikte, Adams'ın ardından Josephine Donovan (1990), Lori Gruen (1993), Greta Gaard (1997), Gary Varner (1994), Evelyn Pluhar (1995), Lynda Birke (2007) gibi birçok yazar da bu düşünceyi destekleyen çalışmalar yapmışlardır. Yine de günümüzde bu noktanın feminist harekette teorik ve pratik yönden ciddi bir yer edindiğini söylemek güçtür. Teorik yönden bakıldığında feminist literatürde insan dışı hayvanların haklarına dair çalışmalar hem sayı hem de popülerite yönünden marjinal konumdadır. Pratik yönden baktığımızda ise, insan dışı hayvanların yaşama haklarını gözeten (hayvansal ürün tüketmekten kaçınmak, hayvanları eğlence veya spor amaçlı kullanan aktivitelerden uzak durmak, vb.) yaşam pratiklerinin feministlerce yaygın şekilde savunulduğunu ve benimsendiğini, feminizm üzerine konferanslarda vegan/vejetaryan menülerin tercih edildiğini söylemek zor.

İnsan dışı hayvanlardan elde edilen ürünlerin üretimi bilinç sahibi, haz ve acı hissedebilen bireylerin doğdukları andan itibaren doğalarına aykırı koşullar altında yaşamalarını ve nihai olarak öldürülmelerini içermesi nedeniyle açık şekilde zulüm ve baskı içerdiği gibi, söz konusu üretim süreçleri aynı zamanda (biyolojik anlamda) cinsiyet ayırımına dayandığı için de feminizmin alanına girmektedir. Makale, insan dışı

¹ Her ne kadar Cochrane (2010) tarihsel olarak sosyal adalet, feminist ve hayvan hakları kampanyaları arasında sıkı bağlar olduğundan söz etse de, günümüzde özellikle feminizm ile insan dışı hayvanların hakları meselelerinin genelde bir arada düşünülmediğini söylemek sanıyoruz yanlış olmayacaktır (ss. 115-135).

hayvanların tarımda kullanımının etik bir sorun olduğuna değindikten sonra, bu tür kullanımın feminist teori tarafından mutlak surette reddedilmesi gerektiğine dair dört temel argüman sunacaktır.

2. Etik Bir Sorun Olarak İnsan Dışı Hayvanların Tarımda Kullanılması

Günümüzdeki en ciddi etik sorunların başında modern hayvancılık yöntemlerinin tarımda kullanılan insan dışı hayvanların (et endüstrisinde olduğu gibi) seri şekilde üretilip çabucak tüketilecek birer nesneye ve (süt, yumurta, bal vb. ürünlerin elde edilme süreçlerinde olduğu üzere) insanların çıkarları veya arzuları doğrultusunda seri üretim yapmaya programlanmış birer makineye dönüştürülmeleri gelmektedir. Söz konusu yöntemlerin tıpkı insanlar gibi bireysellikleri, kendi hayatları ve toplumsal yaşamları olan insan dışı hayvanların kendi doğaları, çıkarları ve tercihleri uyarınca yaşamalarını imkansız kılmak suretiyle ciddi bir etik sorun yarattığı aşıkardır. Bu mesele günümüzde hem nitelik, hem de nicelik yönünden korkunç boyutlara erişmiştir: İnsan dışı hayvanların maruz bırakıldığı eziyetlerin kapsamı ve niteliği ileri boyutlara erişmişken, bu sistemin hızla ürettiği ve tüketime sunduğu insan dışı hayvan sayısının muazzamlığı da konunun acilen dikkate alınması gereğine işaret etmektedir.²

Her ne kadar geleneksel hayvancılık yöntemleri de eleştiriye açık olsa da, modern hayvancılık yöntemleri tarımda kullanılan insan dışı hayvanların doğal bedensel ve sosyal ihtiyaçlarını neredeyse tamamen hiçe sayarak onlar üzerinde son derece yoğun ve geniş çaplı bir sömürü ve ölüm sistemi kurmuştur. Bu sistem et, süt, yumurta üretiminde kullanılan insan dışı hayvanları,

- ağırlıklarını olabildiğince artırmak için hareket edemeyecekleri kadar dar yerlerde tutma,
- dar yerlere sıkıştırmak suretiyle bu insan dışı hayvanların doğaları gereği kurdukları sosyal ilişkileri ve hiyerarşileri imkansız kılarak onlarda sürekli stres ve asabiyet hali oluşturma,
- tavuklar söz konusu olduğunda üreme döngülerini yapay yollarla hızlandırma suretiyle yumurtlama hızlarını artırma; ineklerde ise her doğumdan hemen sonra hamilelik sürecini tekrar başlatarak dişi bireyleri birer doğum makinesine dönüştürme; bunun doğal sonucu olarak da bedene yüklenen aşırı stres nedeniyle bu insan dışı hayvanlarda çeşitli rahatsızlıklara ve erken ölüme neden olma,
- inekler, koyunlar ve keçiler söz konusu olduğunda, annenin sütünü en “verimli” ve “kârlı” şekilde kullanabilmek amacıyla doğumun hemen ardından yavruyla anneyi ayırarak her ikisinde de aşırı stres oluşturma; erkek yavruyu et

² Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu verilerine göre 2018 yılında bütün dünyada insanların tüketimi için tahminen 68.79 milyar tavuk, 1.48 milyar domuz, 656.31 milyon hindi, 573.81 milyon koyun, 479.14 milyon keçi, 302.15 milyon sığır öldürülmüştür. (bkz. Our World in Data, 2018).

endüstrisine, dişi yavruyu ise süt endüstrisine eklemleyerek onları doğar doğmaz bu sömürü döngüsünün parçası haline getirme,

- tavuklar söz konusu olduğunda, yumurtadan çıkan erkek civcivleri “faydasız” oldukları için ayıklayıp öldürme, dişi civcivleri ise endüstriyel yumurta üretim sisteminin parçası haline getirme
- sürekli içinde bulundukları yoğun fiziksel ve psikolojik stres hali sonucu oluşan depresyon, kronik hastalıklar ve bedenin iflas etmesi nedeniyle erken ölüm, hatta intihara sürüklenme,
- gen teknolojileri, yapay gıda ve hormonlarla metabolizmalarında ve fizyolojilerinde değişiklikler yapmak suretiyle bazen iskeletlerinin taşıyamayacağı kadar irileştirerek “verimli” et üretim araçları haline getirme ve bunun sonucu olarak yaşadıkları süre boyunca çeşitli rahatsızlık ve hastalıklara maruz bırakma

gibi sistematik uygulamalara ve bunların bahsi geçen sonuçlarına maruz bırakarak doğumlarından ölümlerine değin kaçınılmaz bir eziyete maruz bırakmaktadır.³

Bu tabloya modern yöntemlerin üretilen insan dışı hayvan sayısını inanılmaz derecede artırarak bu sisteme her yıl milyarlarca insan dışı hayvanı dahil ettiği de eklendiğinde, sanıyoruz durumun ciddiyeti netleşecektir.

Vurgulamak gerekir ki, sorun sadece insan dışı hayvanların et, deri vb. ürünler için “keyfi olarak”⁴ öldürülmesinden ibaret değildir. Her ne kadar bilinç ve bireysellik sahibi varlıkların zorunluluk dışı nedenlerle öldürülmesi etik yönden sorunlu olsa da, bunun ötesinde onların insanların “keyfi” tercih ve alışkanlıkları için doğumlarından itibaren doğalarına uygun olmayan koşullarda yaşamaya mecbur edilerek bütün hayatlarını acı ve eziyet içinde geçirmeleri söz konusudur. Dolayısıyla mesele sadece insan dışı hayvanların insanların çıkar ve istekleri doğrultusunda erken bir ölüme mahkum edilmelerine indirgenemez. Etik yönden daha ciddi mesele, söz konusu insan dışı hayvanların doğdukları andan ölüm anlarına değin yoğun acı ve mahrumiyetten ibaret bir yaşama mecbur edilmeleridir. Bu durum ise bizi kaçınılmaz olarak insan dışı hayvanların (tıpkı insanların olduğu gibi) kendi benlik ve bireyselliklerine uygun şekilde yaşama haklarının savunulmasının etik bir sorumluluk olduğu sonucuna getiriyor.⁵

³ Burada ancak özet halinde değindiğimiz uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Regan (2007), özellikle dördüncü bölüm ve Singer (2009), özellikle üçüncü bölüm.

⁴ İnsanların çoğunun sağlıklı yaşam sürebilmek için ete ve diğer hayvansal ürünlere ihtiyacı olmadığından hareketle insan dışı hayvanları öldürmenin ve modern hayvancılık yöntemlerinin “keyfilik” içerdiği söylenebilir.

⁵ Makalenin ana konusu olmadığı için burada tartışılmayacak olsa da, insan dışı hayvanların haklarının olup olmadığı, varsa bu hakların nasıl temellendirileceği önemli bir mevzudur. Konuya dair, örneğin, bkz. Regan (2007), özellikle ikinci bölüm.

Şu noktaya da dikkat çekmekte fayda var: Tarımda kullanılan insan dışı hayvanların yaşama hakkını gözetmek onların yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle sınırlandırılmaz. Bu tür reformist yaklaşımlar insan dışı hayvanların çektiği eziyeti bir nebze azaltsa bile, tamamen ortadan kaldırmayacaktır. Nihai sorun modern hayvancılık endüstrisinin bu varlıkların kendi bireyselliklerini ortaya koyarak özgürce yaşamalarına imkan vermemesi olduğu için, eziyetin azaltılmasının yetersiz kalacağı aşikardır. Günümüzde insanların hayvansal ürünlere gösterdiği talebin karşılanması, tarımda kullanılan insan dışı hayvanların benliklerine uygun olmayan koşullar altında tutularak devamlı eziyet çekmelerini zorunlu hale getirmektedir. Her ne kadar koşulların nispeten iyileştirilmesi mümkün gibi görünse de, piyasa şartlarının doğurduğu rekabet ortamı ve tarım sektöründeki denetimlerin (hemen her ülkede) genelde gereğince yapılmaması, “iyileştirilmiş” koşulların reelde sürdürülebilir olmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla insan dışı hayvanlar birer üretim kaynağı olarak görüldükleri ve onların bireysellikleri kabul edilmediği sürece işgal ve sömürünün devam edeceği açıktır. Bu nedenle etik yönden en makul yaklaşım insan dışı hayvanları üretim aracı olarak kullanılmaktan kurtararak, onların tam özgür bireyler olarak yaşama haklarının tanınmasını gerektirir.

3. İnsan Dışı Hayvanların Hakları–Feminizm Bağlantısı

İnsan dışı hayvanların haklarının etik yönden önemine değindikten sonra bu bölümde bu konunun aynı zamanda feminist bir sorun olduğuna ve feminizmin hayvan haklarının savunulmasını ve vegan bir yaşam tarzını gerektirdiğine dair dört argüman sunacağız. Bu argümanları feminist literatürdeki güncel düşünce ve analizlere dayandırarak insan dışı hayvanların yaşama hakkını gözetmenin feminist teorisinin temel düşünce ve ideallerinin bir gereği olduğunu göstereceğiz.

3.1. Feminizmin türcü tahakküm dahil her tür baskı ve sömürüye karşı durması gerektiği

Günümüzde feminist teorisinin öncülerinden olan bell hooks’un belirttiği gibi feminizm sadece kadınlara karşı uygulanandan öte, her tür baskı ve tahakküm sistemine karşı olmak zorundadır (hooks, 2002, s. 29 ve hooks, 1984, ss. 15 & 24). Zira ataerki ister ırk, etnik köken ve sınıf, isterse de cinsiyet ve cinsel yönelim bazlı olsun, güçlünün güçsüz üzerinde hakimiyet kurmasını meşrulaştıran karmaşık ve kesişimli bir sistem olarak kendisini gösterir. Bu sistem kesişimlidir zira ataerki ırk, etnik köken, sınıf, cinsiyet gibi faktörlerin sadece biri üzerinden değil, bunların iç içe geçerek birbirini besleyen çeşitli kombinasyonları üzerinden işlerliğini sürdürür. İnsan türünün insan dışı hayvan türlerine zulmü de benzer şekilde güç ve çıkar ilişkisi üzerine kuruludur. Kurumsallaşmış olan bu sistematik zulüm türcülük üzerinden sürdürülür: ⁶ İnsan dışı

⁶ Türcülük “kendi [türünün] çıkarlarının diğer türlerin üyelerinin daha önemli çıkarlarının önüne geçmesine izin [vermek]” olarak tanımlanabilir (Singer, 2009, s. 56)

hayvanları sırf insan olmadıkları için, yani biyolojik olarak ait oldukları türden ötürü, insanların çıkarları için eziyet görmesinde sakınca olmayan varlıklar olarak kodlayan bir düşünme biçimini varsaymaktadır. İnsan dışı hayvanlar üzerindeki tahakküm sistemi üreticilere büyük ticari kâr sağladığı gibi, tüketicilerin de damak tadına ve giyim, dekor gibi konularda tüketim arzusuna (nispeten düşük fiyatlara ürün sunma vaadiyle) hitap ederek, insan dışı hayvanların hayatları ve benlikleri pahasına durmaksızın dönen bir çark oluşturmuştur. Ataerkinin gözünde kadınlar nasıl kontrol altına alınması ve güçsüzleştirilmesi gereken, yeterince akıl, irade ve öz belirlenim sahibi ol(a)mayan cinsiyete ait varlıklar olarak algılanıyorsa,⁷ insan dışı hayvanlar da aynı şekilde üzerlerinde hakimiyet kurulacak adeta benliksiz cisimler olarak görülmektedir. Bu iki yaklaşım arasındaki ilişki sırf paralellik olarak değil, ataerkinin iç içe geçmiş sistemli etkinliklerinin farklı görünüşleri olarak anlaşılmalıdır. Her iki yaklaşım da güçlünün güçsüzü ezmesinin meşru olduğu mantığından beslendiği gibi, aynı zamanda (bir sonraki bölümde daha ayrıntılı şekilde inceleyeceğimiz üzere) hem birbirlerini, hem de genel olarak bu mantığı beslemektedir. Bu baskı mekanizmalarından birine karşı durmak, kaçınılmaz olarak benzer mantık üzerine kurulu diğerlerini de karşımıza almayı gerektirecektir: Eğer gerçek anlamda özgürlükten söz edilecekse savaşılmaması gereken ataerkinin bir türü veya görüngüsü değil, ataerki mantığının (tüm dışavurumlarıyla) bizzat kendisidir. Zira “[a]macımız ataerki bir biçimde ‘masumu’ savunmak ve onun öcünü almak değil, baskı siyasetini sistematik olarak [incelemek]” (Adams, 2021, s. 158) ve bu siyasetin pratiklerini ortadan kaldırmaktır.

Feminizm nasıl ki ırk, etnik köken, sınıf, cinsiyet farklarına dayanan tahakkümü karşısına alıyorsa, türçülüğe dayanan zulme de kayıtsız kalmamalıdır. Günümüzde feminizm her ne kadar her tür baskı mekanizmasına karşı savaşılmaması gerektiğini kanıksamış olsa da, insan dışı hayvanlara türçülük üzerinden uygulanan sistematik şiddet genelde gözden kaçmaktadır. Türçü ataerki tahakküme karşı tavır koyacak teorik gereklere sahip olan feminizm için insan dışı hayvanların yaşama haklarını savunmak teoride ve pratikte benimsenmesi gereken bir zorunluluktur.

3.2. Kadınların ve insan dışı hayvanların ataerki dualist karşıtlıklar üzerinden tahakküm altına alınması

Ataerkinin dualist karşıtlıklara dayalı kategorizasyonunun ekseriyetle karşıtlığın bir tarafını diğeri üzerinde hakim kıldığını görebiliriz. İnsan dışı hayvanların birer tüketim nesnesine dönüştürülmesini meşrulaştıran ve türçülüğü baz alan insan-hayvan ikiliği gibi erkek-kadın ikiliğinin de nihai olarak Platon’dan beri düşünülen zihin-beden karşıtlığına dayandığı söylenebilir. Buna göre, insan akıl sahibi, insan dışı hayvanlar ise akıldan azade sırf beden olarak kodlanmakla birlikte, insan türü içinde de benzer şekilde kadınlar sırf bedenle özdeşleştirilerek (hatta insan dışı hayvanlarla ve doğayla bir

⁷ Örneğin, bkz. Rousseau (1979), özellikle küçük Sophie’nin eğitimine dair olan beşinci bölüm.

tutularak) hem insan dışı hayvanların hem de kadınların ikincil görülmesinin önu açılmıştır (Adams, 2021, ss. 248-249). Benzer geçişli yapıya ırk ve sınıf ayrımcılığı ekseninde de rastlıyoruz: Siyahi kölelerin ağır iş yapmaya yatkın “hayvansı” varlıklar, dezavantajlı sınıfların ise sofistike olmaktan uzak, adeta hayvani zevklere ve tercihlere sahip “basit” canlılar olarak görülebilmesi gibi. Bu noktada dualizmler arasında geçişlilik ve benzerlik kurulduğunu görüyoruz. Adams’ın Cambridge/Boston kadın topluluğu üyelerinin röportajlarından aktardığı üzere “Bir feministin de dediği gibi: ‘Hayvanlar da dünya da kadınlar da hep aynı şekilde nesneleştirildi ve hep aynı muameleyi gördü.’ Başka bir feminist ise ‘dünyayla kız kardeşiymiş, hayvanlarla ise nesneleştirilmemesi gereken öznelermiş gibi bir bağ kurmaya başladığını’ belirtmişti.” (Adams, 2021, s. 172). Böylelikle türçülük ve cinsiyetçiliğin kesişimi ve işbirliği kadınlarla insan dışı hayvanları adeta aynı kadere mahkum etmektedir. Açıktır ki, tutarlı bir feminist eleştiri hem kadınları hem de insan dışı hayvanları özgürleştirebilmek adına topyekûn bu dualist zihniyete karşı tavır almalıdır.

Bu zihniyetin yansımalarına hayatın ve kültürün farklı mecralarında rastlıyoruz. Gündelik dilde kadını insan dışı hayvanla özdeşleştirerek her ikisini de aşağılayan birçok ifadeye rastlayabiliriz: kadına argoda “mal,” “et” denmesi; erkeklerle kadınların tanıştığı bar, gece kulübü türü bazı mekanların “et pazarı” (“meat market”) olarak nitelenmesi; cinselliği üzerinden hor görülmek istenen kadınlara “kaşar” yakıştırması yapılması;⁸ cinsel yönden çekici bulunan kadınlar için “at gibi” veya “kısarak gibi” türünden benzetmeler yapılması; İngilizce’de kadınları değersizleştirmek için “dışı köpek” anlamına gelen “bitch” kelimesinin kullanılması; kadın cinsel organına ve genel olarak cinsel obje olarak görülen kadınlara aşağılayıcı şekilde “kedi” anlamına gelen “pussy” denmesi akla ilk gelen örnekler arasında sayılabilir. Reklam kampanyalarında hayvansal ürünlerin erotize edilmesi⁹ ve birtakım pornografik yayınlarda insan dışı hayvanların kadınsı şekilde süslenerek sunulması da bu özdeşleştirmenin somut örneklerini görebileceğimiz mecralardır. Ayrıca, tarih boyunca farklı toplumlardaki yemek kültürlerinde et tüketmenin genellikle erkeklikle, iktidarla, güçle ve yönetmekle özdeşleştirilmesi, hatta birçok kültürde kadınların (eti pişirmekten ve sofraya getirmekten mesul oldukları halde) et tüketmelerine izin verilmemesi veya tüketimlerinin kısıtlanması de erkeğin kadın ve insan dışı hayvan karşısında iktidar mercii olarak nasıl konumlandığına ışık tutmaktadır.¹⁰ Dahası, modern süt fabrikalarında doğal yollarla üremelerine izin verilmediği için suni yöntemlerle inekleri dölmek amacıyla çiftçilerin kullandığı düzeneği tanımlayan “tecavüz askısı” (“rape rack”) ifadesi hem kadınları hem de inekleri cinsel saldırının hedefi olarak tanımlamakla

⁸ Bu vb. örneklerde insan dışı hayvanlardan elde edilen ürünün yaptığı çağrışım ile maskülenlikten uzak olduğunun vurgulandığını söyleyebiliriz. Öyle ki, ürünün adı telaffuz edildiğinde dahi bu çağrışımın alaycı bir tavır eşliğinde akla gelmesi muhtemelen tesadüf değildir.

⁹ Görseller için bkz. Adams (2021, ss. 265-272).

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ünsal (2020), özellikle ss. 46, 64, 68 (dipnot no. 74), 72 (dipnot no. 80), 98 (dipnot no. 20) ve 108-109 (dipnot no. 36). Ayrıca bkz. Adams (2013, ss. 75-96).

kalmayıp, adeta bu tür saldırıyı normalleştirmektedir. Dolayısıyla gündelik hayatın çeşitli mecralarında kadınlarla insan dışı hayvanların özdeşleştirilerek dualist ayrımın olumsuz tarafına itildiği ve bu suretle benzer kadere mahkum edildiği görülmektedir.

Benzer duruma felsefe tarihinde de rastlanmaktadır. Örneğin St. Augustine (2009)'e göre kadında rasyonel akıl yetisi bulunduğu halde, kadın ruhla özdeş olan erkeğin karşısında bedendir. Akıl yürütme yetisine sahip olmasına rağmen kadının akli erkeğin aklına ikincildir ve kadın ancak kocasını tamamlayarak tanrının imgesine erişebilir (Pasaj 13.32). Francis Bacon (1964) ise kadınla özdeş olan doğanın, erkek zihin tarafından bilinerek kontrol altına alınabileceğinden söz eder. Öte yandan, her ne kadar Descartes zihne açıkça cinsiyet atfetmemiş olsa da, Genevieve Lloyd (1993)'un da belirttiği gibi "Saf Kartezyen ego'nun cinsiyetsizliğinin, 'kadınsı' maddi cinsel farklılığın karşılığı olduğu rahatlıkla görülebilir" (s. 14). Zira Descartes'ın "hakikat arayışının isterlerini günlük hayatın pratik işlerinden ayırışındaki kesinlik, erkek ve kadın rolleri arasında zaten var olan ayrımı daha da güçlendirerek birbirinden farklı erkek ve kadın bilinçleri olduğu düşüncesi yolunun açılmasına neden olmuştur." (Lloyd, 1993, s. 74). Simone de Beauvoir (2019) ise eleştirel analizinde, kadının doğurgan bedeni nedeniyle tarih boyunca biyolojik türünün sultanı altında, özerk bir bireyden çok beden olarak görülegeldiğine işaret eder. Erkek ise, özerkliği ile biyolojisi arasında ciddi bir çatışma olmadığı için aşkın bireydir. Her ne kadar bu zorunlu bir durum olmasa da, yakın zamana kadar biyolojisi kadını bedenine, dolayısıyla da hayvansı yönüne daha yakın kılmıştır (de Beauvoir, 2019, ss. 41-66). Doğu felsefesinde de, benzer şekilde, Taoizm'deki yin-yang ikiliğinde kadınlığın negatif ve pasif olan yin'le özdeşleştirildiğini görüyoruz. Bu analizlere ve örneklere dayanarak felsefe alanında kadınların ve insan dışı hayvanların genellikle dualist ayrımın "zayıf", "kaybeden," "aşağı" tarafına itildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Söz konusu dualist zihniyetin edebiyat alanındaki tezahürünü Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cinsiyet* (2019) adlı eserinde sunduğu bir analize dayanarak örneklemek sanıyoruz aydınlatıcı olacaktır. De Beauvoir, birçok edebi eserde kadınlara dair kolektif efsanelerin ve yargıların yansımalarına rastlandığını belirterek (diğer bazı yazarların eserlerinin yanı sıra) Henry de Montherlant'ın romanlarını inceleyerek bunlarda yazarın "kadında salt hayvansallık" gördüğünün ve kadını "kadın-hayvan" olarak tasvir ettiğinin altını çizer. Bu tasviri de Beauvoir için önemli kılan, bunun sadece Montherlant'a ait bir düşünce olmanın ötesinde, kolektif bilinçte ve kültürde yer etmiş bir yaklaşım olup toplumun ve kültürün gündelik hayatta (doğrudan dile getirilmese de) örtük olarak benimsediği birtakım değer ve yargıları gözler önüne sermesidir. De Beauvoir, Montherlant'ın *Genç Kızlar* (*Les Jeunes Filles*) adlı romanında Costals ve Solange karakterleri arasındaki ilişkileri betimlerken sıklıkla kadını adeta hayvanla özdeşleştiren ifadeler kullandığına dikkat çeker. Örneğin, Solange'ın gece uyumadan önce "WC'ye gitmesi gerekir. Costals ise bir zamanlar sahip olduğu kısırağı hatırlar; öyle gururlu, öyle

nazikti ki o üstüne bindiğinde ne çişini yapar ne dışkıları” diye düşünür (de Beauvoir, 2019, s. 235). De Beauvoir bu pasajda bedenden ve bedensel ihtiyaçlardan duyulan tiksintinin, “kadını evcil bir hayvanla bir tutma isteği”nin ve hayvanla adeta bir tutulan kadının en temel fiziksel ihtiyacını karşılaması gerektiğinde dahi bireysel otonomisinin yadsınmasının bir yansımasını görür. Enteresandır ki, de Beauvoir’ın da işaret ettiği gibi Costals kendisinin de bir bedeni olduğunu ve benzer fiziksel ihtiyaçları gidermek zorunda olduğunu unutarak bunları kadınlık ve hayvanlıkla özdeşleştirmektedir (de Beauvoir, 2019, s. 235). Hatta evcil hayvanıyla Solange’ı mukayese ederek, kadın-hayvanın onun yanında evcil hayvanı kadar “bile” bedensel fonksiyonlarını kısıtlayacak nezaket ve gurura sahip olmadığını vurgular. Böylece kadını hem evcilleştirilmiş insan dışı hayvanla bir tutar ve tikel bir insan dışı hayvandan daha aşağı karakterde görür, hem de evcil insan dışı hayvanları “itaatkar varlıklar” olarak kodlayıp toptan aşağı bir konuma layık görür. Yazarın bir diğer eserinde¹¹ erkeğin kadın karşısında “duyduğu duygu, tutmak istediği bir atın ya da boğanın karşısında duyduklarıyla aynıdır: Aynı kuşku ve kendi gücünü tartma zevkidir bu” betimlemesini yapması, de Beauvoir’ın analizini desteklemektedir (aktaran de Beauvoir, 2019, s. 232). Kadın sırf kontrol edilecek bir varlık değil, aynı zamanda, tıpkı insan-dışı hayvanlar gibi, erkeğin kendi gücünü sınıadığı bir mecradır.

Öte yandan, de Beauvoir’ın vurguladığı üzere, Montherlant’ın tırtıllara dair öyküsündeki anlatıcı, tırtılların üzerine idrarını yaparak bunlardan bazılarını öldürürken, diğer bazılarının ise canını bağışladığından söz eder. Nasıl ki erkek, tırtılların karşısında onları yaşam-ölüm ayırımına getirip, o noktada karar veren mutlak egemen konumundaysa,

... kadın-hayvanların karşısında da erkek, kaidesinin tepesinden kimi zaman acımasızca, kimi zaman şefkatle, bazen adilce bazen önceden kestirilemez bir biçimde, sırasıyla alır, yeniden alır, tatmin olur, acıma duyar, sinirlenir; sadece kendi paşa gönlüne itaat eder; egemen, özgür biriciktir. Ama bu hayvanların yalnızca hayvanlar olmaları gerekir; bu amaçla seçileceklerdir, zaafaları pohpohlanacaktır, onlara öylesine kararlılıkla hayvan muamelesi edilecektir ki sonunda onlar da durumlarını kabul edeceklerdir. (de Beauvoir, 2019, s. 236).

De Beauvoir’ın incelemesinin somutlaştırdığı üzere edebiyat alanı da ataerkil dualist zihniyetin kadın ve insan dışı hayvanları aşağılayan yaklaşımının ifadelerinden azade değildir.

Hayatın ve kültürün farklı mecralarındaki somut ifadelerinde gördüğümüz üzere erkeği¹² mutlak egemen olarak konumlayan ataerkinin nezdinde kadın ile insan dışı

¹¹ Montherlant, *La Petite Infante de Castille*.

¹² Bu türden ayrıcalıklı bir konum ataerki nezdinde kabul gören beyaz, heteroseksüel, “normal” erkeklik anlayışına uygun olan erkekler için tam manasıyla mümkündür. Zira özellikle Batı toplumlarında

hayvan adeta özdeştir. Bu özdeşleşmenin kadın için bir aşağılama olması anlamlıdır: İnsan dışı hayvan o kadar açık şekilde değersizdir ki, kadının insan dışı hayvana benzetilerek aşağılanması bizde infial yaratacaktır (“Bana bir hayvanmışım gibi davrandı” vb. ifadelerde rastlandığı üzere). Burada gözden kaçabilen nokta, insan dışı hayvanların aşağı statüde olduğuna dair ön kabulün sorgulanmaya değer bulunmayıp, kadının insan dışı hayvana “indirgenmesi” noktasında infial çıkmasıdır. Bu durum ise insan dışı hayvanların mutlak aşağı konumunu olumlar: Kadının konumunun aşağılığı gösterilmeye çalışılırken, insan dışı hayvanların yaşama haklarının ve bireyselliklerinin sistematik ihlali adeta meşrulaşarak görünmez kılınır.¹³

Çeşitli örneklerle serimlendiği üzere kadınların ve insan dışı hayvanların dualist karşıtlık içinde aşağı ve ötelenen konuma itildiğine gündelik hayattaki ifadelerden felsefe ve edebiyattaki kadın ve insan dışı hayvan tasavvurlarına kadar hayatın birçok mecrasında rastlıyoruz. Hatta kadınla insan dışı hayvanın özdeşleştirilmesi her ikisi üzerinde kurulmuş olan tahakkümün cinsiyetçilik ve türçülük üzerinden kendisini açığa vuran ataerki zihniyete dayandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla makul ve adil bir feminizm insan dışı hayvanların ataerki tarafından yaşama ve var olma haklarına mutlak surette sahip çıkmak durumundadır: Hem kadınların, hem de insan dışı hayvanların kurtuluşu ancak bu tür bir sahiplenişle mümkün olacaktır.

3.3. Kadınların da insan dışı hayvanlar üzerinde tahakküm kurması

Her ne kadar kadınlar ataerki sistem içinde genel olarak erkeklere göre ikincil pozisyona itilmiş olsalar da, bu onların başka bağlamlarda zalim kimliğine bürünebilmelerine engel değildir. Örneğin, eşinden dayak yiyen orta-üst sınıf mensubu beyaz kadının hıncını siyahi göçmen erkek hizmetliden çıkarabilmesi gibi. Konu insan dışı hayvanlar olduğunda, benzer şekilde, kadınlar da hayvansal ürün kullanan erkeklerle birlikte¹⁴ türçülüğe dayalı bu zulüm sisteminin uygulayıcıları ve faydalananları olarak boy gösterebilirler: Et ve diğer hayvansal ürünleri tüketmek suretiyle, erkekler karşısındaki ikincil pozisyonlarına rağmen, hepçil erkeklerle beraber türsel avantajlarını kullanarak insan dışı hayvanlar üzerinde kurulmuş türçü baskı sisteminin ortağı olmaktadır. “Baskının kesişme sistemleri çerçevesinde ayrıcalık ve zulüm birbirinden ayrı var [olamadığı]” (Adams, 2021, s. 154) için ezilenler de

ataerkinin örneğin siyahi erkekleri ve kadınları da insan dışı hayvanlarla özdeşleştirme eğiliminde olduğu söylenebilir.

¹³ Adams insan dışı hayvanların (bazı durumlarda benzer şekilde kadınların da) ve onların çektiği zulmün görünmez kılınmasını “kayıp gönderge” kavramıyla betimler. Bkz. Adams, 2013, s.101.

¹⁴ Bu noktada elbette bazı erkeklerin feminist ve vegan olmayı tercih edemeyeceklerini ileri sürmüyoruz. Burada dünyadaki erkek nüfusun çoğunluğunu oluşturan hepçil tüketim alışkanlıklarına sahip bireyler kastedilmektedir.

kendilerinden daha zayıfları ezerek bu tahakküm sistemini yeniden üretmeye devam edebilmekteler.

Kadınlar, yukarıda değindiğimiz gibi, insan dışı hayvanlar üzerindeki tahakkümün görünmez kılınmasına katkıda bulundukları ölçüde bu zulme (bilerek veya bilmeyerek) ortak olmaktadır. Örneğin, Adams (2013)'ın da önerdiği gibi, kadınlar zaman zaman kendilerine erkekler tarafından yöneltilecek rahatsız edici veya saldırgan bakış ve davranışlar karşısında "kendilerini bir et parçası gibi hissettiklerini" dile getirirler (s. 101). Buradaki sorun şudur: Kadının bir et parçasına indirgenemeyeceği vurgulanırken, çeşitli üretim süreçleri içinde yüzü ve bireyselliği olmayan ete dönüştürülen insan dışı hayvanların da aslında et olmadıklarının, ete indirgenemez olduklarının görünmez kılınması. Burada göz önüne alınması gereken nokta sadece kadının et olmadığı değil, insan dışı hayvanın da bir o kadar et olmadığıdır. İnsan dışı hayvanı etle özdeşleştiren sistemin işlevi,

"et"imizi bir zamanlar dişi ya da erkek bir hayvan olduğu düşüncesinden ayrı tutmak, "möö"yü, "gıdak"ı veya "mee"yi etten uzak tutmak, bir şeyin zamanında birisi olduğu düşüncesine engel olmaktır. Etin varlığı, o "et"e dönüşmek için öldürülmüş olan hayvanın varlığından bir kez koparıldığında, et artık kendi asıl göndergesiyle (yani bir zamanlar yaşayan hayvanla) bağlarını koparır; bunun yerine sık sık hayvanların yanı sıra kadınların durumunu yansıtmak için de kullanılan, boşlukta salınan bir imgeye dönüşür. (Adams, 2013, ss. 34-35).

Ancak sorunu sadece et tüketimi ekseninde tanımlamak yetersiz kalacaktır. Önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi, insanların insan dışı hayvanlar üzerindeki türücü tahakkümü sırf et tüketimi değil, başta yumurta, süt ve süt ürünleri olmak üzere diğer hayvansal ürünlerin tüketimine de dayanmaktadır. Et endüstrisinden daha merhametli veya hakkaniyetli olmayan yumurta ve süt endüstrileri de insanların keyfi taleplerini karşılamak adına insan dışı hayvanlara sistematik şiddet uygulamaktadır. Kadınlar da ömürleri boyunca modern hayvancılık endüstrisinin zulmüne maruz bırakılan insan dışı hayvanlardan elde edilen ürünleri tüketerek, türcülüğe dayalı bu zulüm sisteminin parçası olmaktadır. Bu ürünleri satın almak piyasada talep oluşturarak, endüstrinin şiddete dayalı pratiklerini hem olumlamakta, hem de devamlı kılmaktadır. Dolayısıyla zulmeden tarafta olma bakımından kadınların pozisyonu hepçil erkeklerinkinden farklı değildir. Yüzyıllarca cinsiyetçi düşünce, tavır ve uygulamalarla zulüm görmüş kadınların, bu şiddet döngüsüne son vermek adına feminist bir bilinçle insan dışı hayvanların yaşama haklarını savunmaları kaçınılmaz bir etik zorunluluktur.

3.4. Tarımda kullanılan hayvanlara yapılan zulümde cinsiyetçiliğin rolü

Tarımda kullanılan hayvanlara yapılan zulümün türcülükle cinsiyetçiliğin kesişimiyle gerçekleştiğini görüyoruz. İnsanlara veya kedi-köpek gibi evcilleştirilmiş insan dışı hayvanlara uygulandığında yoğun tepki çekecek pratiklerin tarımda kullanılan insan

dışı hayvanlar için normal görülmesi türçü bir yaklaşımı örneklemektedir. Dahası, tarımda kullanılan insan dışı hayvanların cinsiyetlerine göre, yani erkeklerse onları kısa ömürlerinin sonunda hızlı bir ölüme mahkum eden et endüstrisine, dişilerse doğurganlıklarını araçsallaştıran süt-yumurta endüstrisine dahil edilmeleri, bu sistemin biyolojik cinsiyet üzerinden işlediğine işaret etmektedir. Bu bireylerin ne zaman öldürülecekleri ve ne şartlarda yaşamaya mecbur bırakılacakları temelde ait oldukları tür ve cinsiyet kriterlerine göre belirlenmektedir.

Entelektüel ve etik yönden tutarlı bir feminist tavır vejetaryen yaşam tarzını gerektirse de, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu yeterli gelmeyecektir. İneklerin, koyunların, keçilerin yavrularını beslemek için ürettikleri, ancak doğumun hemen ardından yavrularından uzaklaştırılmaları ile insanların tüketimine sunulan süt ve süt ürünleri, temel anne-yavru ilişkisini hiçe sayarak hem anneye hem de yavruya eziyet çektiren bir sürecin sonucudur. Üstelik bu süreçte süt üretimini belli bir seviyede tutmak adına dışı insan dışı hayvanlar yapay yollarla (daha doğru bir deyişle, cinsel saldırıya uğrayarak) sürekli hamile bırakılmakta ve sık doğum yapmaya zorlanmalarından ötürü sağlıklı, uzun bir ömür sürememektedirler. Dolayısıyla süt ve süt ürünlerinin üretilme biçimlerinin dişilerin doğal üreme döngüsünü bir sömürü aracına dönüştürdüğü söylenebilir. Benzer durum tavuklar için de geçerlidir. Daha çok yumurta üretebilmeleri için doğalarına uygun olmayan şartlarda yaşamaya zorlanan tavuklar bedenlerini zorlayan bu üretim teknikleri nedeniyle sadece sağlıklarını kaybetmekle kalmayıp, aynı zamanda türlerinin doğasının gerektirdiği (serbestçe dolaşmak, kanatlarını açmak, vb.) temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılamalarına ve (kendi toplumlarında oluşturdukları “gagalama sırası” gibi hiyerarşik düzen içeren) sosyal ilişki ağları kurmalarına imkan tanımayan bir ortama kapatılmaktadırlar. Böylelikle adeta birer yumurta makinesine dönüştürülmelerinin yanı sıra, bedenlerinin bu denli zorlamaya dayanamaması sonucu normal yaşam sürelerinden çok daha kısa zamanda ölmektedirler. Bu sistem içinde dışı insan dışı hayvanların (türçülük bazlı şiddetin yanı sıra) biyolojik üreme yetileri üzerinden eziyete maruz kaldığını söylemek mümkündür. Herhangi bir kadın veya evcilleştirilmiş dışı insan dışı hayvan söz konusu olduğunda korkunç bulacağımız uygulamalara tarımda kullanılan dışı insan dışı hayvanların maruz bırakılması hem türçülüğten hem de cinsiyetçilikten muzdarip bir zihniyete dayanmaktadır. Bu nedenle kadınların yumurta, süt ve süt ürünleri tüketmesi kendileri üzerinde de tahakküm kuran cinsiyetçi ataerkil şiddeti olumlayarak yeniden üretmeleri anlamına gelmektedir.

Açıktır ki tarımda kullanılan insan dışı hayvanlardan elde edilen ürünler¹⁵ büyük ölçüde onların bedenlerinin biyolojik cinsiyet üzerinden sistematik olarak sömürülmelerine dayanmaktadır. Her türlü cinsiyetçiliğe karşı bir tavır olarak feminizmin cinsiyet ekseninde işleyen bu sömürü sistemine karşı kesin ve net bir tavır alması gerektiği aşîkardır. Her ne kadar feminist literatürde cinsiyet meselesi son yıllarda daha çok

¹⁵ Deri, yün, ipek, kürk vb. ürünler hariç.

toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılrsa da bu durum biyolojik cinsiyet üzerinden uygulanan şiddetin de cinsiyetçiliğe dayandığı gerçeğini tanımamıza ve bu şiddete feminist bir bilinçle karşı çıkmamıza engel olmamalıdır.

Serimlemeye çalıştığımız üzere tarımda kullanılan insan dışı hayvanlardan elde edilen ürünlerin tüketimi insan dışı hayvan sömürüsü üzerine kurulu modern üretim süreçlerini desteklemektedir. Görülmektedir ki, tarımda kullanılan insan dışı hayvanlar söz konusu olduğunda sorun sadece onların insanlarca öldürülmesi meselesi olmanın ötesinde, onların bireyliklerinin, yaşam kalitelerinin ve haklarının da tanınması sorunudur. Bu nedenle, gerçek anlamda tutarlı ve kapsayıcı bir feminizm ancak insan dışı hayvanların yaşama haklarının tanınması ve onlardan edinilen bütün ürünleri dışlayan vegan bir yaşam tarzının benimsenmesiyle mümkündür.

Bu bölümde öne sürdüğümüz dört argümanla feminizmin teoride ve pratikte insan dışı hayvanların yaşama hakları konusunu ciddiye alması ve hayvansal ürünlerin üretim-tüketimine karşı olması gerektiğini gösterdik. Modern hayvancılık endüstrisi hem cinsiyetçi, hem de türcü bir ataerkinin oluşturduğu ve ayakta tuttuğu bir sistem olarak feminist eleştirinin başlıca mücadele alanlarından biri olmalıdır.

4. Olası Bir Eleştiriye Yanıt

Bir önceki bölümde tarımda kullanılan insan dışı hayvanların yaşama haklarının ihlal edilmesinin erkek-dişi ve insan-hayvan gibi dualist ayrımlara dayandığına ve onların üreme döngülerinin manipülasyonuna bağlı olduğuna değindik. İnsan dışı hayvanların sömürülmesinin cinsiyetçilik ve türcülük üzerinden gerçekleşmesi nedeniyle feminist bir mesele olduğuna işaret ettik. Bu bağlamda “cinsiyet” ve “cinsiyetçilik” kavramlarını biyolojik cinsiyet üzerinden tanımladığımız için yaklaşımımıza şöyle bir eleştiri getirilebilir: Özellikle dişi insan-dışı hayvanların üreme döngüsünün sömürülmesinden söz ederken, cinsiyeti biyoloji üzerinden tanımlayıp bu kavramın toplumsal ve kurgusal yanını görmezden gelmek, kavramsal ve teorik yönden ciddi sorunlara neden olabilir. Zira “kadın” ve “dişi” gibi kavramların biyolojik birer kategori olarak kodlanması, örneğin trans ve ara-cinsiyetli bireyleri “kadın” kategorisinin tamamen dışında konumlandırma, diğer birçok kadını da “kadın” kategorisinden çıkarma gibi riskleri ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla insan dışı hayvanları özgürleştirilim derken, toplumsal cinsiyet cephesindeki kazanımları kaybetmemiz söz konusu olabilir. Bu nedenle hayvanların yaşama haklarını savunma konusunu feminizmin dışında, ayrı bir mücadele alanı olarak tanımlamak daha makul görünebilir.

Bu eleştiriye şöyle bir yanıt önerilebilir: Her ne kadar “kadın,” “dişi” gibi kavramlar biyolojik verilerle tanımlanabilse de bu her kadının “kadın” olarak adlandırılabilme adına belli biyolojik niteliklere sahip olması gerektiği anlamına gelmez. Örneğin rahmi veya göğüsleri olmayan, hiçbir zaman doğurgan olmamış veya doğurganlığını yitirmiş kadınlardan bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, kadın kavramını, bu grubun her

üyesinin mutlak surette sahip olması gereken belli nitelikler veya deneyimler değil, çeşitli nitelik ve deneyim gruplarından pay alma suretiyle oluşan bir tür “akrabalık” ilişkisi üzerinden tanımlamak mümkündür. Ludwig Wittgenstein (2005)’ın belirttiği gibi, örneğin

[d]il dediklerimizin hepsinde ortak olan bir şey belirtmektense, bu görüngülerde, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamıza yol açan ortak tek bir şey bulunmadığını—aksine bunların birbirleriyle çok çeşitli şekillerde akraba [*verwandt*] olduklarını söylüyorum. Ve hepsine “dil” dememizin nedeni bu akrabalık [*Verwandtschaft*] ya da akrabalıklardır [*Verwandtschaften*]” (Pasaj 65).

Benzer şekilde tıpatıp aynı nitelik veya deneyimlere sahip olmadıkları halde, birbirlerine belli yönlerden adeta bir tür akrabalıkla benzeşen bireylerin her birini “kadın” olarak adlandırabiliriz. Nasıl ki akraba olan bireylerin her biri birtakım ortak nitelikleri paylaşmamakla birlikte çeşitli yönlerden birbirleriyle benzeşiyorlarsa, aynı şekilde bazı bireyler de (birtakım ortak biyolojik nitelikleri paylaşmasalar da) çeşitli yönlerden birbirleriyle benzeşmeleri sayesinde “kadın” olarak nitelenebilirler. Vajinası olmayan ancak kendilerini kadın gibi hissedip bu şekilde yaşayan kişilere “kadın” diyebileceğimiz gibi, çocuk doğurmuş ve annelik rollerini yerine getiren bir bireyin de kadın olduğunu söyleyebiliriz. Rahmi alındığı için doğurganlığını yitirmiş bir birey kadın olabileceği gibi, doğurgan olduğu halde çocuk doğurmayı reddeden bir bireyin de kadın olduğunu kabul edebiliriz. Bu bireylerin hepsine “kadın” diyebilmemiz ortak biyolojik nitelikler sayesinde değil, kadın olma durumunu betimleyen belli nitelik ve deneyimlerden pay alarak birbirleriyle benzeşmeleriyle mümkündür.

Söz konusu “akrabalık” kavramını feminist bağlamda nasıl somutlaştıracakız? Literatürde bu konuda tartışmalar olmakla birlikte,¹⁶ emsal teşkil etmesi adına Natalie Stoljar’ın yorumuna göz atabiliriz. Stoljar (1995), “kadın” kavramını tanımlamak için dört grup nitelik ve deneyimden söz edebileceğimizi savlar: **(a)** biyolojik cinsiyet (xx kromozomları, fiziksel özellikler, vs.), **(b)** fenomenolojik unsurlar (kadınlıkla ilişkilendirilen adet görme, cinsel deneyim yaşama, çocuk doğurma ve emzirme, ıssız yerlerde saldırıya uğramaktan korkma, vb. deneyimlere ve hislere sahip olmak veya sahip olma potansiyeli taşımak), **(c)** kadınlık rolleri (kadınlara atfedilen kıyafetleri giymek, işleri yapmak, vb.) ve **(d)** kişinin kendisi veya başkaları tarafından “kadın” olarak görülmesi (ss. 283-284). Bireyin “kadın” olarak nitelenebilmesi için bu dört grup altında toplanan deneyim ve niteliklerin ne kadarına sahip olması gerektiği tartışmaya açık olsa da, Stoljar’a göre kişi eğer bu gruplardan üçüne uyan birer deneyim veya niteliğe sahipse, onu “kadın” olarak niteleyebiliriz. Bu şekilde gruplandırılan nitelik ve

¹⁶ Örn, bkz. Hale (2006) ve Kapusta (2016). Söz konusu tartışmalar 1990’lardan bu yana sürmekte olup, genelde “kadın” kavramına özcü yaklaşımlara alternatif bir tanımlama yöntemi önerme amacı gütmektedir. Her ne kadar Stoljar’ın önerisi birtakım eleştirilere hedef olmuşsa da, soruna makul bir çözüm getirmesi yönünden tartışmaya değerdir.

deneyimler birbirleriyle mantıksal bir zorunlulukla bağlantılı olmamakla birlikte, “kadın” ve “dişi” kavramlarını açıklamaya giriştiğimizde devreye giren unsurlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu gruplar altında betimlenen çeşitli nitelik ve deneyimlerin hepsine sahip olmasalar bile, bunlardan belli ölçüde pay almak suretiyle aralarında “akrabalık” bağı oluşan bireyler böylelikle “kadın” veya “dişi” olma paydasında buluşabilecektir.

Bu yaklaşım uyarınca “kadın” veya “dişi” olarak nitelenebilmek için bu dört grup altında toplanan deneyim ve niteliklerin ne kadarının yeterli olacağını belirlemek yorum ve mutabakat gerektirmekle birlikte, bunlara belli oranda sahip olan bireyi “kadın” veya “dişi” olarak nitelememiz mümkün olacaktır. Örneğin (a)’ya ait niteliklere sahip olmayan bir birey (b), (c) ve (d)’de bahsi geçen nitelik ve deneyimlerden kısmen de olsa pay aldığı takdirde “kadın” olarak nitelenebilir. Böylelikle kadın olma durumu sabit ortak niteliklere sahip olmak üzerinden değil, farklı kadın olma halleri üzerinden kurulan “akrabalığa” dayanarak anlaşılabilir. Kime “kadın” veya “dişi” deyip kime demeyeceğimiz, bu konuda çizginin nerede çekileceği cinsiyetçiliğin doğurduğu güncel sorunlar bağlamında kararlaştırılabilir. Zira burada amacımız “kadın” ve “dişi” kavramlarını kesin ve net şekilde tanımlamaktan ziyade, kadın ve dişi olma deneyimiyle ilgili baskıcı tavır, uygulama, önyargı vb.ne karşı analizler, çözümler ve mücadele yolları üretebilmek gibi pragmatik amaçlar doğrultusunda bu kavramları betimlemek olmalıdır. Cinsiyetçiliğe dayalı tahakküm pratikleri ortadan kalktıktan sonra belki de bu tanımlara ihtiyaç kalmayacaktır. Dolayısıyla bu yaklaşım “kadın” ve “dişi” gibi kavramlara geçici tanımlar önererek dayanışma ve mücadele zeminini güçlendirmeye yönelik stratejik bir hamle olarak görülebilir.

Bu stratejinin en büyük avantajlarından biri, toplumsal cinsiyet kavramını dışlamaksızın, insan dışı hayvanlara uygulanan biyolojik cinsiyet bazlı eziyeti feminist bir mesele olarak betimleme imkanı sunmasıdır. Yumurta, süt ve süt ürünleri endüstrisinde kullanılan insan dışı hayvanların yukarıda belirttiğimiz gruplardan (a), (b) ve (d)’ye ait nitelik ve deneyimleri taşımaları¹⁷ nedeniyle “dişi” olarak nitelenebilecekleri söylenebilir. Aynı kategorilerdeki nitelik ve deneyimlerden pay alan birçok kadınla da bu yolla benzeşmek suretiyle kadınlık/dişilik üzerinden bir “akrabalık ilişkisi”ne girdikleri de aşıkardır. Üstelik bu noktayı (c)’de özellikle ifadesini bulan toplumsal cinsiyet kavramını yok saymaksızın savunabilmek mümkün olmaktadır. Zira her ne kadar bazı kadınlar biyolojik veriler üzerinden kadın olarak adlandırılmasalar da, hala kadın olma deneyiminden pay alan, (farklı şekillerde de olsa) kadın olmaları nedeniyle ezilen bireylerdir. Kadınların kadın ve dişi olma deneyimini yaşayan diğer bireylerle dayanışmaları ortak geleceklerinde özgürleşmeleri için elzemdir. Sonuç olarak, “kadın” ve “dişi” kavramlarını “akrabalık ilişkileri” stratejisi uyarınca

¹⁷ Yani (a) biyolojik dişilik, (b) cinsel ilişkiye girmek, yavrulamak, yavrularını emzirme, vb. deneyimlere sahip olma ve (d) başkaları tarafından dişi olarak tanımlanmak.

tanımlamak bizi dar bir kadınlık ve dişilik betimlemesinden kurtararak, farklı kadınlık/dişilik hal ve deneyimlerine sahip bireyler ve türler arasında dayanışma oluşturmaya önayak olmaktadır.

5. Sonuç

Bu makalede modern üretim yöntemlerinin tarımda kullanılan insan dışı hayvanlara uyguladığı eziyetin feminizm açısından etik bir sorun olduğuna ve feministlerin bu eziyetin önüne geçmek adına hem teorik hem de pratik yönden tavır ve sorumluluk almaları gerektiğine bell hooks ve Carol J. Adams gibi yazarların analizlerinden faydalanarak işaret ettik. İnsan dışı hayvanların tarımda kullanımında cinsiyet faktörünün de etken olduğunu ele alarak, türücü ve cinsiyetçi pratiklerin egemen olduğu modern hayvancılık endüstrisinin ataerkinin kendisini somutlaştırdığı mecralardan biri olduğunu savladık. Her tür tahakküme karşı duran feministlerin dişi/kadın olma zemini üzerinden dayanışarak, bu endüstrinin ürettiği ürünleri tüketmekten kesin surette uzak durmaları gerektiğini ortaya koyduk. Bu endüstrinin türçülük ve cinsiyetçilik üzerine kurulu olması nedeniyle, her iki ideolojiyi de reddeden feminizmin insan dışı hayvanların yaşam haklarını savunması gerektiğinin altını çizdik. Her ne kadar bu yaklaşımımızı biyolojik cinsiyet anlayışı üzerine bina etmiş olsak da, bunun bizi cinsiyeti sadece biyolojik kriterler uyarınca tanımlamak zorunda bırakmayacağını, yaklaşımımızın günümüzde genelde benimsenen toplumsal cinsiyet anlayışıyla çelişmeden feminist teoriye adapte edilebileceğini Wittgensteinci “akrabalık” kavramına dayanarak göstermeye çalıştık. Sonuç olarak feminist tavrın insan dışı hayvanlardan elde edilen her tür ürünü ve insan dışı hayvanlara her tür zulmü dışlayan vegan yaşam tarzını gerektirdiğini argüman ve analizlerimizle serimlemiş olduk.

KAYNAKÇA

Adams, C. J. (2013). *Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram*. (G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Adams, C. J. (2021). *Ne Adam Ne Hayvan: Feminizm ve Hayvanların Savunulması*. (S. D. Karali, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bacon, F. (1964). The Refutation of Philosophies. (B. Farrington, Çev.). *The Philosophy of Francis Bacon: An Essay on its Development from 1603 to 1609 with New Translations of Fundamental Texts* içinde. Liverpool: Liverpool University Press.

Birke, L. (2007). Relating Animals: Feminism and Our Connections with Nonhumans. *Humanity and Society*. 31 (4), 305-318.

Cochrane, A. (2010). Feminism and Animals. *An Introduction to Animals and Political Theory* içinde (ss. 115-135). London: Palgrave MacMillan.

de Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet, 1. Cilt: Olgular ve Efsaneler*. (G. Savran, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Donovan, J. (1990). Animal Rights and Feminist Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 15 (2), 350-375.

Gaard, G. (1997). *Ecological Politics: Ecofeminists and the Greens*. Philadelphia: Temple University Press.

Gruen, L. (1993). Dismantling Oppression: An Analysis of the Connection Between Women and Animals. G. Gaard (Ed.), *Ecofeminism: Women, Animals, Nature* içinde (ss. 60-90). Philadelphia: Temple University Press.

Hale, J. (2006). Are Lesbians Women? S. Stryker & S. Whittle, (Ed.), *The Transgender Studies Reader* içinde (ss. 281-299). New York: Routledge.

hooks, b. (1984). *Feminist Theory from Margin to Center*. Boston: South End Press.

hooks, b. (2002). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. İstanbul: Bgst Yayınları.

Kapusta, S. J. (2016). Misgendering and Its Moral Contestability. *Hypatia*. 31 (3), 502-519.

Lloyd, G. (1993). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın."* (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Our World in Data (2018). https://ourworldindata.org/grapher/animals-slaughtered-for-meat?country=~OWID_WRL

Pluhar, E. (1995). *Beyond Prejudice: The Moral Significance of Nonhuman Animals*. Durham: Duke University Press.

Regan, T. (2007). *Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*. (S. Çağlayan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Rousseau, J-J. (1979). *Emile: Or On Education*. (A. Bloom, Çev.). Basic Books.

St. Augustine. (2009). *Confessions*. (H. Chadwick, Çev.). Oxford: Oxford University Press.

Singer, P. (2009). *Hayvan Özgürleşmesi*. (H. Doğan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stoljar, N. (1995). Essence, Identity, and the Concept of Woman. *Philosophical Topics*. 23 (2), 261-293.

Ünsal, A. (2020). *İktidarların Sofrası: Yemek, Siyaset ve Simgesellik*. Orta Asya'dan Payitaht İstanbul'a Toyalar ve Saray Ziyafetleri. İstanbul: Everest Yayınları.

Varner, G. (1994). In Defense of the Vegan Ideal: Rhetoric and Bias in the Nutrition Literature. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. (7) 1, 29-40.

Wittgenstein, L. (2005). *Felsefi Soruşturmalar*. (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.